

Андрій ІВАНИЦЬКИЙ¹

ЗОВНІШНІ ЗНОСИНИ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Визначено, що під час дослідження зовнішніх зносин як об'єкта міжнародного права необхідно чітко встановити його зміст та обсяг, а також відмежувати його від інших наближених понять та термінів. Розмежовано розуміння поняття «зовнішні зносини» із термінами «зовнішні відносини», «закордонні справи та «міжнародні відносини», а також «сфера зовнішніх зносин» і «галузь закордонних справ». Звернуто увагу на термінологічні та змістові відмінності понять «зовнішні зносини» та «міжнародні відносини». Доведено, що міжнародні відносини визначаються як системна сукупність політичних, економічних, соціальних, дипломатичних, правових, військових і гуманітарних зв'язків та відносин між основними суб'єктами світового співтовариства, до яких належать народи, держави, суспільні та громадські сили, рухи й організації. Обґрунтовано думку, що поняття «зовнішні зносини» визначається як частина загальної системи міждержавних відносин і міжнародної діяльності кожної держави, що охоплює офіційні, підтримувані за допомогою особливих державних органів переважно політичні зв'язки та відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з метою здійснення їхніх зовнішніх функцій мирними засобами відповідно до основних принципів міжнародного права. Встановлено, що джерелами регулювання зовнішніх зносин є численні міжнародні договори, як двосторонні, так і багатосторонні. Констатовано, що зовнішні

¹ доктор філософії з права,
в.о. старшого викладача кафедри міжнародного та європейського права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
am_ivanytsky@univer.km.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-3689-6334>.

зносини — це врегульована діяльність держави на узгодженій, загальнодемократичній основі у сфері офіційних зв'язків і відносин, яка встановлювана і підтримувана всією системою органів зовнішніх зносин кожної держави для досягнення їхньої зовнішньополітичної мети мирними засобами, передбаченими міжнародним правом. Також зовнішні зносини охарактеризовано за такими ознаками: по-перше, це офіційний характер діяльності держави в міжнародних справах; по-друге, діяльність здійснюється винятково уповноваженими органами; по-третє, в усіх випадках зовнішні зносини повинні здійснюватися винятково мирними засобами в межах міжнародного права. Встановлено, що зовнішні зносини як об'єкт міжнародного права можливо визначити як діяльність держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права на узгодженій, загальнодемократичній основі у сфері офіційних зв'язків і відносин, яка встановлювана і підтримувана системою органів зовнішніх зносин кожного суб'єкта таких відносин, з метою досягнення спільної зовнішньополітичної мети мирними засобами, передбаченими міжнародним правом, що я проявом реалізації такими суб'єктами своїх прав у межах міжнародних правовідносин.

Ключові слова: зовнішні зносини, міжнародне право, об'єкт міжнародного права, міжнародні відносини, право зовнішніх зносин.

У міжнародному праві досить давно існує відносно стійка та самостійна група норм права, що спрямовані на регулювання діяльності суб'єктів міжнародного права у сфері зовнішніх зносин. Вказана сукупність правових норм відзначаються однорідністю предмета їхнього регулювання та специфікою, що надає можливість розмежувати їх серед різних галузей міжнародного права.

Водночас, у зв'язку із цим, звертаємо увагу на те, що відповідно до доктрини міжнародного права відсутня одностайна думка щодо переліку та визначень таких галузей, адже міжнародні відносини, беззаперечним елементом якого є зовнішні зносини як об'єкт міжнародного права, безпосередньо впливають на розвиток міжнародного права загалом. Проте, не варто оминати увагою дослідження характеристик зовнішніх зносин як об'єкта міжнародного права та невіддільного елемента такої галузі права.

Проблематикою дослідження зовнішніх зносин як самостійного предмета, явища, категорії та об'єкта займалися такі визнані науковці, як: Д. Ж. Абашидзе, М. В. Буроменський, А. В. Войціховський, О. О. Грін, І. І. Лукашук, Н. О. Піпченко, К. К. Сандровський, Г. І. Тункіна, Я. Б. Турчина, М. В. Федорова та інші.

Водночас самостійне дослідження зовнішніх зносин як об'єкта саме міжнародного права досі залишалось осторонь дослідників, вчених та якщо досліджувалось, то лише як явище чи сфера застосування права зовнішніх зносин, проте в межах цього дослідження будемо намагатись зробити свій внесок до наукового доробку вказаної категорії.

Актуальна проблематика глобалізації у світі, сучасні пріоритетні завдання міжнародного правопорядку, а саме: імплементація демократичних основ та цінностей, боротьба із військовими агресіями, допомога розвитку гуманітарної системи, розв'язання питань погіршення стану навколишнього середовища, проблем біженців, протидія корупції, міжнародному тероризму тощо — є безпосереднім впливом на сферу зовнішніх зносин, що відповідно вже не буде пріоритетом діяльності або контролю лише державних органів, які забезпечують зовнішні зносини всередині держави, проте й різноманітних міждержавних наднаціональних суб'єктів, інституцій, що задіяні або беруть безпосередню участь як гравці на міжнародній арені.

Очільники держав та органів виконавчої влади всередині таких утворень наразі вправі самостійно виходити на безпосередні міжнародні зносини зі своїми колегами та партнерами, тим самим уособлювати оновлені умови міжнародного співробітництва, різноманітні рівні впливу на виникнення, формування та існування зовнішніх зносин як об'єкта міжнародного права.

Проте, переходячи до безпосереднього дослідження зовнішніх зносин як об'єкта міжнародного права, перш за все, варто звернути увагу на поняття «зовнішні зносини», його зміст та обсяг і відмежувати його від інших наближених понять та термінів. Зокрема, доволі часто в сучасній українській юридично-науковій літературі трапляються синонімічні вживання термінів «зовнішні зносини», «зовнішні відносини», «закордонні справи та «міжнародні відносини», а також «сфера зовнішніх зносин» і «галузь закордонних справ». Тому вважаємо за необхідне спочатку визначити сутність поняття «зовнішні зносини» та обґрунтувати доцільність його позиціонування саме як об'єкта міжнародного права.

Поняття «зносини» в щоденному вжитку є маловживаним, як правило, воно застосовується для визначення офіційних відносин між державами або іншими суб'єктами міжнародного права. «Зносини» та «відносини» тлумачаться провідними українськими філологами як синонімічними терміни [1].

Проте поняття «зовнішні зносини» переважно застосовується саме в межах міжнародного публічного права. Розпочав використання в наукових колах терміна «зовнішні зносини» в українській науці К. К. Сандровський [2, с. 37].

Розуміння терміна «зовнішні зносини» вказаним вченим обмежувалась частиною загальної системи міждержавних відносин та міжнародної діяльності всіх без винятку держав, яка охоплювалась офіційними, переважно політичними зв'язками та відносинами між такими державами та іншими без обмежень суб'єктами міжнародного права, які функціонували за підтримки спеціально створених внутрішньодержавних органів, з метою реалізації їхніх зовнішньодержавних функцій шляхом мирних засобів, що ґрунтувались та засновувались на основних принципах міжнародного права.

Варто наголосити, що джерелами зовнішніх зносин як міжнародного явища є численні міжнародні двосторонні, багатосторонні договори, основні з яких — це Віденська конвенція про дипломатичні зносини (1961 р.) [3],

Віденська конвенція про консульські зносини (1963 р.) [4], Конвенція про спеціальні місії (1969 р.) [5] та Віденська конвенція про представництво держав у їх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру (1975 р.) [6].

Якщо порівняти термінологічні та змістові елементи понять «зовнішні зносини» та «міжнародні відносини» виникає безпосереднє усвідомлення відмінності таких термінів. Міжнародні відносини варто визначати як певну системну сукупність соціальних, політичних, правових та інших галузевих зв'язків та відносин між будь-якими суб'єктами міжнародного порядку [7, с. 289]. Проте «закордонні справи» неодноразово застосовують саме як синонім до поняття «зовнішніх зносин». Тому, як наслідок, впевнені в необхідності детального аналізу змісту та обсягу вказаних дефініцій.

Водночас якщо з першими компонентами, які в обох випадках визначають просторове поле поза межами об'єкта (держави), можна погодитися щодо їхньої синонімічності, щодо других — все не так однозначно.

Наголошуємо, що українська мова змістовно та семантично визначає термін «закордонні справи» як поле інтересів на протилежному «зносини», які визначаються, як «процес», «діяльність». Проте у певних державах органи виконавчої влади у сфері зовнішньої політики, іменуються саме як Міністерство зовнішніх зносин (Індія, Бразилія, Монголія).

Необхідно також зазначити, що певні науковці [8, с. 156; 9, с. 314] поняття «зовнішні зносини» досліджують та визначають у широкому та обмеженому значенні.

У широкому сенсі під вказаним поняттям розуміють систему зовнішніх зв'язків суб'єктів державної влади, які відповідальні за зовнішні зносини, а також їхніх посадових осіб, інших фізичних та юридичних осіб та решту асоціацій індивідів. Для вузького розуміння «зовнішніх зносин» характерна дипломатія, тобто певна сукупність міжнародно-політичних відносин між державами.

І. Л. Черченко [10, с. 26–27] стверджує, що характерна специфіка правового регулювання сфери зовнішніх зносин суб'єктів міжнародного права, зокрема держав, полягає в тому, що воно не обмежується нормами права, які врегульовують лише зовнішньополітичні та/або зовнішньоекономічні питання. Варто зазначити, що обсяг вказаних норм у правовій системі сучасної держави, як правило, є мізерним, внаслідок чого зовнішньополітичний механізм як система правовідносин є собою похідною від системи права загалом.

Проте збільшення обсягу нормативної регламентації питань, які безпосередньо стосуються сфери зовнішніх зносин держави, є достатньо важливим питанням у межах функціонування її зовнішнього механізму як сукупності правовідносин, адже вказані норми права є важливими та дієвими способами формування та регулювання вказаної системи правовідносин. До них входять норми, що окреслюють загальні та спеціальні повноваження певних державних органів виконавчої влади, які відповідальні за зовнішню політику, а також основи, що врегульовують особливості взаємовідносини між такими органами.

Одночасно із цим, такі норми права закріплені не лише в основоположних актах держав, але й також в інших законодавчих актах, підзаконно-нормативних актах органів виконавчої влади. Також засобом формування та врегулювання зовнішньополітичного механізму як системи правовідносин вважають звичаї конституційного державотворення, які сформувались історично та, головним чином, притаманні державам британської правової «сім'ї», де такі звичаї мають назву «конституційні конвенції».

Тому визначення вказаної категорії можливо сформулювати таким чином: зовнішні зносини — це врегульована діяльність держави на узгодженій, загальнодемократичній основі у сфері офіційних зв'язків і відносин, яка встановлювана й підтримувана всією системою органів зовнішніх зносин кожної держави для досягнення їхніх зовнішньополітичних завдань мирними засобами, передбаченими міжнародним правом. Також зовнішні зносини можна схарактеризувати за такими ознаками: по-перше, це офіційний характер діяльності держави в міжнародних справах; по-друге, діяльність здійснюється лише уповноваженими органами; по-третє, в усіх випадках зовнішні зносини повинні здійснюватися винятково мирними засобами в межах міжнародного права.

Також у цьому аспекті варто звернути увагу на результати дослідження Н. Мудренко [11, с. 43], яка проаналізувала зарубіжний досвід координації та її механізмів у сфері діяльності органів державної влади у сфері зовнішніх зносин понад 30 держав світу.

Вказане дослідження було засноване на встановлених критеріях, які охопили повний спектр координації діяльності державних органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин та надали можливість виокремити форму та ступінь налагодження такої координації в окремо взятій державі, проілюструвати спорідненість або відмінність такої координації та її механізмів, виявляються у різних державах, а також здійснити порівняльний аналіз таких понять.

Внаслідок проведеного дослідження та узагальнюючи результати аналізу значного масиву інформації, можливо встановити певну спорідненість держав за конкретним ступенем координації та її механізмів у сфері діяльності органів національної влади в зовнішніх зносинах, що відповідно стало підставою для певного поділу держав, які аналізувались вказаною дослідницею, на такі три групи:

1) держави із «жорсткою» координацією, для яких необхідна наявність чіткої регламентації та унормованості діяльності органів державної влади у сфері зовнішніх зносин, що виражається в наданих широких повноваженнях органам, які координують таку діяльність, та обов'язкового підпорядкування такому органу всіх інших органів державної влади (Республіка Казахстан, Туреччина, Україна);

2) держави із «поміркованою» координацією, що вимагають наявності контролю та координації діяльності органів влади у сфері зовнішніх зносин, проте лише на найвищому державному рівні управління або в питаннях, які становлять для зовнішньої діяльності держави важливе значення, при цьому залишаючи певну міру свободи дій на базових рівнях, а

також, у міждержавній діяльності органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб (Австрійська Республіка, Аргентина, Королівство Бельгія, Болгарія, Грецька Республіка, Грузія, Естонія, Арабська Республіка Єгипет, Держава Ізраїль, Італія, Іспанія, Латвія, Велике Герцогство Люксембург, Канада, Республіка Корея, Нідерланди, Південно-Африканська Республіка, Португалія, Сполучені Штати Америки, Чеська Республіка, Франція, Хорватія, Королівство Швеція);

3) держави з «ліберальною» координацією, які характеризуються наявністю механізмів контролю та координації органів національної влади в найбільш суттєвих та важливих питаннях державної безпеки, оборони та міжнародної політики, проте поряд із цим взаємозв'язок зовнішньополітичних міністерства та управлінь таких держав з іншими органами влади призводить лише до експертних консультацій та рекомендацій щодо певних окремих питань зовнішньої політики та відповідності курсу держави на зовнішньополітичній арені під час ухвалення будь-яких рішень (Австралія, Данія, Польща, Угорщина та Німеччина).

Після встановлення змісту поняття «зовнішні зносини» варто перейти до аналізу та дослідження терміна «об'єкт міжнародного права». Проте, перш за все, необхідно зупинитись на визначенні меж міжнародного права як галузі.

Економічні, політичні та військові фактори та їхня роль звужують опцію міжнародного регулювання правовідносин між суб'єктами міжнародного права, проте лише право як явище захищає їхні інтереси на достатньому та необхідному рівні. Як наслідок, у процесі розгляду складних та багатоаспектних справ та спорів за участю держав, останні нерідко звертаються за допомогою до міжнародних арбітражних та судових органів, які здійснюють правозастосування та правоінтерпретацію міжнародного права.

Принципи консенсусу та взаємності — це ті принципи, на яких базується система міжнародного права загалом. Вказана система спрямована на зовнішні зносини держав та функціонує самостійно, незалежно від внутрішньодержавних правових систем. Межі правозастосування положень та актів міжнародного права є достатньо розгорнутими. Вони охоплюють складні та важливі питання, які відповідно врегульовані такими галузями права: міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право, міжнародне право прав людини, міжнародне морське право, міжнародне право навколишнього середовища, право міжнародних договорів, право зовнішніх зносин, право міжнародних організацій тощо.

Правова система міжнародного права перебуває у безпосередньому зв'язку із системами національного права конкретних держав. Такий зв'язок повинен бути обов'язково спрямований та узгоджений у напрямку забезпечення реалізації норм міжнародного права, використовуючи при цьому положення внутрішньодержавного законодавства. За умови, якщо такої взаємної узгодженості не було досягнуто, держава буде порушувати свої міжнародні зобов'язання та не буде вправі здійснювати власні міжнародні права. Водночас свобода вибору держави у сфері врегулювання певних питань громадського та національного життя, що декларується у змісті

міжнародного права, обмежується останнім, у зв'язку із взаємозалежністю двох понять. Проте варто зазначити, що більшість держав світу закріплює примат міжнародного права над внутрішньодержавним правом у межах основоположних законодавчих державних актів.

Базис міжнародного права як галузі зумовлює його міждержавну юридичну природу, що є наслідком необхідності врегульовувати відносини між суб'єктами незалежної національної влади, що, за загальним правилом, створюють, а надалі виконують наявні в конкретних правилах норми необхідної поведінки. За умови, якщо вказані суб'єкти міжнародного права, які сформували певний правовий базис міжнародно-правового регулювання та мають на меті забезпечити дотримання таких норм, останні звертаються до відповідних юрисдикційних або квазісудових міжнародних органів, зокрема до Ради Безпеки ООН, Міжнародного суду ООН тощо, що фактично та юридично створені із вказаною метою.

Тому, аналізуючи зміст новітнього міжнародного права, варто охарактеризувати останнє як певний модулятор згоди суб'єктів міжнародного права, зокрема держав щодо допустимої, необхідної та юридичної значущої правомірної поведінки. Юридична сила вказаних норм ґрунтується на погодженні суб'єктів міжнародного права та виражається у формі конкретного міжнародного акта, договору, конвенції тощо або звичаю та підтверджує факт наявності міжнародного співтовариства держав. Форма правового регулювання міжнародного права поширюється на всіх суб'єктів міжнародного права, фізичні особи, міжнародні організації, народи, нації, держави тощо [12, с. 13].

Водночас варто зазначити, що часто міжнародне право розглядають як особливу систему права, але вказане наукове обговорення абсолютно ніяк не впливає на природу та зміст зазначеної системи права, яка існує незалежно від рівня та способів її тлумачення.

Варто наголосити, що будь-яка наукова позиція має свої «мінуси» та «плюси». Проте необхідно зазначити, що, надаючи конкретне визначення міжнародного права як галузі, варто виходити з певних базисних елементів, які включаються у визначення конкретної галузі права, до прикладу, суб'єкти, предмет та сфера рулювання, джерела тощо.

Тому, зважаючи на вищезазначене, важливо сформувати такі визначення поняття «міжнародне право». У широкому значенні «міжнародне право» варто визначати як сукупність звичаєвих та договірних норм, які врегульовують взаємні права та обов'язки між усіма суб'єктами міжнародного права та формують взаємні права та обов'язки, уособлюють їхню спільну волю та спрямовують на регулювання міжнародних відносин для розвитку міжнародної співпраці та співробітництва, а також, з метою забезпечення міжнародної безпеки та миру. Проте у вузькому значенні міжнародне право визначається як особлива система права, що врегульовує зносини між усіма учасниками міжнародних відносин.

Продовжуючи вказане дослідження, рухаємось у напрямку дослідження об'єкта міжнародного права як впорядкованої системи. А. В. Войцховський [12, с. 13–14] стверджує, що об'єктом міжнародного права виступають міждержавні відносини, у межах яких держава виступає як суб'єкт

публічної влади. Тобто міжнародне право врегульовує не будь-які відносини між суб'єктами міжнародного права, а лише ті, що належать до міжвладних відносин таких суб'єктів. Проте, на думку вченого, суб'єктами міжнародного права, окрім держав, також є міжнародні організації, що також виступають учасниками різних міжнародних відносин. У зв'язку із вказаним, об'єкт новітнього міжнародного права вказаним науковцем було сформульовано як «міжнародні відносини, що склалися між державами, державами та міжнародними організаціями, а також між останніми з приводу реалізації державами своїх суверенних владних прав».

Водночас, на нашу думку, вищезазначене визначення можливо зіставити зі змістом та обсягом поняття «зовнішні зносини» та сформулювати самостійне, авторське визначення зовнішніх зносин як об'єкта міжнародного права.

Отже, зовнішні зносини як об'єкт міжнародного права — це процес, функція, діяльність держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права на узгодженій, загальнодемократичній основі у сфері офіційних зв'язків і відносин, яка встановлювана і підтримувана системою органів зовнішніх зносин кожного суб'єкта таких відносин, з метою здобуття спільних зовнішньополітичних завдань мирними засобами, передбаченими міжнародним правом, що є виявом реалізації такими суб'єктами своїх прав у межах міжнародних правовідносин.

Вказана дефініція, на нашу думку, максимально усесторонньо за змістом, обсягом та наповненням відображає таке явище, як зовнішні зносини у світлі об'єкта міжнародного права, як обов'язкового елементу такої галузі права.

Список використаних джерел

1. Відносини — стосунки — зносини. *Лінгвістичний портал лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського університету імені Т. Шевченка*. URL : <https://bit.ly/3L0zqkR>.
2. *Сандровський К. К.* Право внешних сношений. Киев : Вища школа, 1986. 328 с.
3. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3sn8TYq>.
4. Віденська конвенція про консульські зносини від 24.04.1963 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3vYooZ6>.
5. Конвенція про спеціальні місії від 08.12.1969 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3wA6GKL>.
6. Віденська конвенція про представництво держав у їх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру від 14.03.1975 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3wflhuS>.
7. *Грін О. О.* Словник міжнародно-правових термінів. Ужгород : ПП Данило С. І., 2010. 500 с.
8. *Буроменський М. В.* Міжнародне право. Київ : ЮрІнком Інтер, 2006. 336 с.
9. Міжнародне публічне право / за заг. ред. В. Ф. Антипенка. Київ : НАУ, 2012. 420 с.

10. Черченко І. Л. Конституційно-правовий механізм зовнішніх відносин Канади. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2004. 205 арк.
11. Мудренко Н. Механізми координації діяльності органів державної влади у сфері зовнішніх зносин: зарубіжний досвід. *Теорія і практика публічного управління*. 2020. № 1. С. 41–47.
12. Войцеховський А. В. Міжнародне право. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.

Надійшла до редакції 01.12.2021

Andrii IVANYTSKYI

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

Foreign Relations as an Object of International Law

It is determined that when studying foreign relations as an object of international law, it is necessary to clearly establish its content and scope, as well as to distinguish it from other approximate concepts and terms. The understanding of the concept of «foreign relations» with the terms «foreign relations», «foreign affairs and international relations», as well as «the sphere of foreign relations» and «foreign affairs» is distinguished. Attention is paid to terminological and semantic differences between the concepts of «foreign relations» and «international relations». It is proved that international relations are defined as a systemic set of political, economic, social, diplomatic, legal, military and humanitarian ties and relations. These relations are between the main actors of the world community, which include peoples, states, social and public forces, movements and organizations. The opinion is substantiated that the concept of «foreign relations» is defined as part of the general system between state relations and international activities of each state, covering official, supported by special state bodies mainly political ties and relations between states and other subjects of international law in order to carry out their external functions by peaceful means in accordance with the basic principles of international law. It is established that the sources of regulation of foreign relations are numerous international agreements, both bilateral and multilateral. It is stated that foreign relations are regulated activities of the state on a coordinated, democratic basis in the field of official relations and relations, which is established and maintained by the entire system of foreign relations of each state to achieve their foreign policy goals by peaceful means provided by international law. Also, foreign relations are characterized by the following features: first, it is the official nature of the state's activities in international affairs; secondly, the activity is carried out exclusively by authorized bodies; thirdly, in all cases, foreign relations must be carried out exclusively by peaceful means within the framework of international law. It is established that foreign relations as an object of international law can be defined as the activities of states, international organizations and other subjects of international law on a coherent, democratic basis in the field of official relations and relations, which is established and maintained by the system of foreign relations of such relations, in order to achieve common foreign policy goals by peaceful means provided for by international law, that is a manifestation of the realization by such subjects of their rights within the framework of international legal relations.

Keywords: *foreign relations, international law, object of international law, international relations, law of foreign relations.*